

УДК 81'271

**Таксономія дискурсивних параметрів відповідно
до рівнів стратифікації дискурсу**

Кравченко Н.К.

*Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна,
msmua@ipnet.kiev.ua*

У статті запропоновано таксономію параметрів дискурсу на різних рівнях його стратифікації, встановлено зв'язок параметрів з дискурсивними категоріями. Охарактеризовано специфіку вербально-семіотичних, змістовно-сміслових, мотиваційно-прагматичних й когнітивно-концептуальних параметрів дискурсу; визначено їх поняттєвий обсяг й системні зв'язки. Виявлені особливості параметрів, визначальні для диференціації різних дискурсивних зразків.

Ключові слова: *дискурсивний параметр, вербально-семіотичний, змістовно-смісловий, мотиваційно-прагматичний, когнітивно-концептуальний.*

Проблема поняттєвого й категорійного аспектів дискурсології є недостатньо розробленою в сучасних мовознавчих студіях [1-9]. Зокрема, дискурсивним залишається питання щодо визначення дискурсивних параметрів, про що свідчить певна термінологічна неузгодженість у використанні поняття «параметр дискурсу» (далі – ПД) й розкритті його денотативного обсягу. Зокрема, під «немовними параметрами дискурсу» [1, с. 24-27] усвідомлюються характеристики різних рівнів стратифікації комунікативної ситуації (соціальний контекст, статусні ознаки учасників комунікації, обстановка спілкування). В деяких працях визначаються такі параметри, як «створення і використання дискурсу», «дискурсивна формація» [5, с. 66-78], що, на нашу думку, призводить до ототожнення ПД, з одного боку, з комунікативно-семіотичним простором для їх виокремлення, з ланками дискурсивного семіозису і, з іншого, з жанрово-конститутивною категорією, що реалізується у ПД, які маніфестують здатність системи дискурсу відновлюватися у повторних комунікативних умовах.

Отже, *актуальність* статті визначається з огляду на дискусійність проблеми дискурсивних параметрів в сучасній лінгвістиці, що є суттєвою перешкодою у реалізації практичних завдань дискурс-аналізу. Адже, «призначення поняттєвого апарату лінгвістики дискурсу полягає в тому, щоб забезпечити доступ до його структуроутворюючих параметрів» [5, с. 24].

Метою пропонованої статті є таксономія параметрів дискурсу на різних рівнях його стратифікації із встановленням іманентного зв'язку таких параметрів з дискурсивними категоріями. *Завданнями* статті є: 1) обґрунтування критеріїв виділення дискурсивних параметрів; 2) встановлення їх поняттєвого обсягу й системних зв'язків з іншими параметрами; 3) виявлення таких особливостей маніфестації параметрів, що є визначальними для диференціації різних дискурсивних зразків.

Параметри дискурсу – диференційні ознаки, специфіка реалізації яких є основою для відмежування різних дискурсивних зразків. ПД задані категоріями дискурсу і маніфестують такі категорії. При цьому кожна категорія реалізується різнорівневими параметрами зважаючи на специфіку дискурсу як багатоаспектного

– лінгвoseміотичного, когнітивного й комунікативного феномена, що визначає різні рівні маніфестації категорій як найзагальніших і сутнісних властивостей дискурсу. З іншого боку, один й той самий параметр залежно від його функціонування в різних дискурсивних зразках є реалізацією різних категорій і може бути схарактеризований на підставі таких категорій як своєрідних класифікаційних рубрик. Наприклад, інтертекстуальність як ПД маніфестує категорії «контекстуальність», «заданість домінантними дискурсами» і «орієнтованість на створення макросеміотичних одиниць». У першому випадку важливою є така особливість параметру, як його пов'язаність з інтертекстуальним контекстом, у другому – здатність виявляти змодельовану природу дискурсу, у третьому – специфіку дискурсу як свідомоделюючого феномену.

Відповідно до рівнів стратифікації дискурсу [2; 7] ПД розподіляються нами на чотири групи: вербально-семіотичні, змістовно-сміслові, мотиваційно-прагматичні й когнітивно-концептуальні.

Вербально-семіотичні параметри – текстуально-лінгвістичні засоби, визначення яких співвідноситься з фазою опису (дескрипції) як процедурою дослідницької методології поряд з інтерпретацією і поясненням (за Н. Фейрклау) [7].

Змістовно-сміслові параметри – характеристики, що «відповідають» за особливості генерування текстових смислів у дискурсі; їх виявлення співвідноситься з фазою інтерпретації як процедурою дослідницької методології поряд з описом (дескрипцією) і поясненням (за Н. Фейрклау). Умовно розподіляються на *макропараметри* – зміст і смисл тексту і *параметри*: референцію, пресупозицію, експлікатуру, імплікацію, імплікатуру, інференцію, інтертекстуальність.

Зміст тексту – інформація, закодована у тексті завдяки конвенційним значенням мовних знаків; інваріантна складова текстової інформації, що співвідноситься із темою тексту і є відносно незалежною від контексту й варіативності ситуаційних моделей автора / адресанта. *Смисл тексту* – нерозчленований образ тексту, варіативна складова текстової інформації, взаємоузгоджена комунікантами на основі «підведення» пропозицій тексту під варіативну і контекстуально залежну частину ситуаційних моделей автора / адресата з огляду на їх взаємну орієнтованість на реалізацію програми інтерактивності і знаходження спільних механізмів кодування й інтерпретації тексту. Корелює з поняттями «внутрішньої форми», концептуальної цілісності тексту, концепту-ідеї.

Реалізація макропараметрів (віддалення або зближення змісту і смислу тексту) залежить від змістовно-сміслових параметрів: їх представленості / відсутності, кількісної переваги, ступеня виявлення, що і є диференційною ознакою різних дискурсів (пор. «багатозначність», смислоуамбівалентність політичного, художнього, розмовного, рекламного та ін. дискурсів, «забезпечену» імплікатурами, імплікаціями, вірогіднісно-індуктивними інференціями, прагматичними пресупозиціями – і, з іншого боку, смислоу «однозначність» наукового, юридичного, адміністративного дискурсів із значною обмеженістю або відсутністю зазначених параметрів). Для аналізу дискурсів диференційними є такі особливості реалізації змістовно-сміслових параметрів: а) поширеність певних видів імплікацій (семантичних, прагматичних), імплікатур (конвенційних, неконвенційних), інференцій (формально-логічних або вірогіднісно-індуктивних); б) типи референції і кореферентності (текстуальної, інтерсеміотичної, глобально-контекстуальної); в) засоби інтертекстуальності: *інтертекст* як механізм формування змісту тексту, що реалізується у вигляді цитування (прямого, непрямого, вільного непрямого, наративного повідомлення про мовний акт без викладу його змісту, безадресантного), й засіб поглиблення смислу тексту, формування його концептуального простору (прецедентні феномени, ремінісценції на рівні структуротворчих елементів, мотивів, алюзій); г) рівні

реалізації інтертекстуальності: інтерсеміотичний і глобально контекстуальний: спільність / відмінність концептів, аргументів, топіків, макротопіків, рекурентних ситуацій, супроводжуваних їх обставин та їх оцінки комунікантами тощо [2].

Віднесеність імпліцитних смислів і інтертекстуальних значень до змістовно-сміслових (а не мотиваційно-прагматичних) параметрів зумовлена їх роллю у генеруванні текстових смислів: імпліцитні смисли оформлюють природу і зміст «спільного значення» учасників дискурсу, передбачають спільність поглядів, обмежують діалогічність; інтертекстуальні засоби, навпаки, акцентують діалогічність, варіативні і контекстуально залежні ситуаційні моделі, вносять в текст «інші» голоси, забезпечують можливість розпізнавання смислів на основі їх асоціювання з універсальними, соціально-ідеологічними, етномаркованими макросценаріями, прецедентними текстами, рекурентними ситуаціями.

Проте відмежування змістовно-сміслових і мотиваційно-прагматичних параметрів є, певною мірою, умовною, оскільки імлікації, імплікатури, пресуппозиції, інтертекстуальність є, водночас, і прагматичними ознаками – адже вони віддзеркалюють процес створення і взаємоузгодження комунікантами дискурсивних значень і, відповідно, дозволяють встановити стратегії комунікативної поведінки учасників. Відмежування змістовно-сміслових і мотиваційно-прагматичних параметрів в даній статті умотивоване тим, що перші є засобом реалізації других.

Мотиваційно-прагматичні параметри – ознаки дискурсу, що маніфестують взаємну орієнтованість його учасників на інтеракцію, фіксують процес і результати їх діяльності із визначення міжособистісних відносин на підставі взаємоузгодження авторської інтенції з інтенцією й інтерпретацією адресата й розробки взаємоприйнятної інваріанту текстового смислу. Як і змістовно-сміслові параметри, співвідносяться з фазою інтерпретації тексту і дискурсу. Умовно такі параметри можна розподілити на три групи: 1) комунікативно-особистісні (такі, що визначають учасників спілкування: їх статусно-рольові й ситуаційно-комунікативні характеристики, рольові інваріанти і варіативні рольові позиції; парні ролі; типи інтеракцій); 2) ситуаційні (сфера спілкування, хронотоп, безпосередній контекст «матеріального оточення»); 3) інтенційно-стратегічні: комунікативні конвенції, стратегії, тактики та комунікативні / семантичні ходи; їх типологія, засоби оптимізації інтерактивності [2-4; 7-9].

Для диференціації дискурсів важливими є: 1) особливості взаємозв'язку стратегій і комунікативних ролей учасників: вибір ролі як механізму реалізації стратегічної програми і, навпаки, вибір стратегій як засобу рольової диференціації комунікантів; 2) реалізація комунікативних конвенцій і стратегій, а саме:

а) представленість, розподіл і взаємозв'язок *універсальних, інституційних і етноспецифічних* конвенцій. Перші виявляють етикетні правила комунікативної поведінки; конвенції ввічливості зближення і віддалення, максими й імплікатури спілкування, підпорядковані універсальному принципу співробітництва. Другі маніфестують ритуалізовані стандарти мовленнєвої поведінки агентів і клієнтів інститутів, що підпорядковані глобальній цілі інституції і зумовлюють зустрічні рольові інваріанти «вчитель – учень», «слідчий – допитуваний», «лікар – пацієнт» тощо. Треті зумовлені соціокультурними цінностями певних етносів, що є складовою їх лінгвоментальності;

б) типи комунікативних стратегій: кооперативних (аргументативна, інформативна, спонукальна) і конфліктних (маніпулятивна, домінування, тиску, мовленнєва агресія, компромісна); допоміжних (самопрезентації, статусно-рольових) та головних / когнітивних: транспозиції – об'єднання негативних моделей або схем через атрибуцію їх спільних ознак; узагальнення – часткової моделі до більш загальної групової схеми; референційної або номінації, спрямованої на конструювання внутрішнього («своїх»)

і зовнішнього («чужих») кіл; предикації – негативної або позитивної репрезентації «своїх / чужих»; фреймування – спрямування інтерпретації у потрібному напрямі та ін. [8; 9].

Когнітивно-концептуальні параметри – характеристики дискурсу, які виявляють особливості представлення події в ситуаційній моделі автора / мовця і вплив його дискурсу на соціокультурні уявлення (інтерпретативні фрейми) адресатів. Співвідноситься з фазою пояснення як процедурою дослідницької методології поряд з описом (дескрипцією) і інтерпретації (за Н. Фейрклау) [7]. У широкому смислі такі параметри забезпечують зв'язок між дискурсом і контекстом зважаючи на усвідомлення контексту як лінгвокогнітивної категорії [8], що дозволяє пояснити, з одного боку, спосіб впливу соціокультурних чинників на структури тексту / дискурсу і, з іншого, роль дискурсу в формуванні контексту. Вивчення таких параметрів фокусується на аналізі пропозиції, макропропозиції, макроструктури, суперструктури, концепту-ідеї, концептуального простору тексту; ситуаційної моделі; фрейму.

Отже, матеріал статті дозволив нам запропонувати таксономію вербально-семіотичних, змістовно-сміслових, мотиваційно-прагматичних й когнітивно-концептуальних параметрів як диференційних ознак, що задані категоріями дискурсу і маніфестують такі категорії на різних рівнях його стратифікації.

Перспективним напрямом подальших досліджень з обраної проблематики є виявлення специфіки реалізації параметрів, категорій і складників дискурсу в різних дискурсивних зразках.

Список літератури

Киселева Е. А. Языковые и неязыковые параметры фатического дискурса / Е.А. Киселева // Традиции и новаторство в гуманитарных исследованиях : [сб. науч. тр.]. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2002. – С. 24-27.

Кравченко Н.К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа : научн-практич. пособие / Н.К. Кравченко. – Луцьк : Волиньполіграф, 2012. – 251 с.

Кравченко Н.К. Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н.К. Кравченко. – К. : Реферат., 2006. – 320 с.

Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л.Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.

Ревзина О. Г. Дискурс и дискурсивные формации / О. Г. Ревзина // Критика и семиотика. : [сб. науч. тр.]. – Вып. 8. – Новосибирск: НГУ.– 2005. - С. 66-78

Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Fairclough, N. Critical discourse analysis / N. Fairclough, R. Wodak / T. A. van Dijk (Ed.) // Discourse as social interaction. – London: Sage. – 1997. – Vol.1. – P. 258-284.

1. Van Dijk T.A. Discourse and Context. A Sociocognitive Approach / Van Dijk T.A. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 267 p.

2. Wodak R. A new agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity / R. Wodak, P. Chilton. – Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company, 2005. – 320 p.

Кравченко Н.К. Таксономия дискурсивных параметров в соответствии с уровнями стратификации дискурса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2014. – Том 27 (66). № 1. Ч.1 – С. 240-244

В статье предложена таксономия параметров дискурса на различных уровнях его стратификации, установлена связь параметров с дискурсивными категориями. Охарактеризована специфика вербально-семиотических, содержательно-смысловых, мотивационно-прагматических и когнитивно-концептуальных параметров дискурса, определен их понятийный объем и системные связи. Выявлены особенности параметров, определяющие дифференциацию различных дискурсивных образцов.

Ключевые слова: *дискурсивный параметр, вербально-семиотический, содержательно-смысловой, мотивационно-прагматический, когнитивно-концептуальный.*

Kravchenko N.K. Taxonomy of discursive parameters according to the discourse stratification // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – Vol. 27 (66). No 1.1 – P.240-244

The paper specifies the taxonomy of discourse parameters at different levels of the discourse stratification revealing the parameters relationships with the discursive categories. The verbal semiotic, content-semantic, pragmatic-motivational and cognitive-conceptual parameters of discourse are characterized while defining their notional scope and system connection. Special attention is paid to such parameters properties that differentiate the various discursive samples.

Key words: *discourse parameter, verbal-semiotic, content-semantic, pragmatic-motivational, cognitive-conceptual.*

Поступила до редакції 10.05. 2014 р.